

*A harmadik csimpánz
felemelkedése és bukása*

A HARMADIK
CSIMPÁNZ
FELEMELKEDÉSE
ÉS BUKÁSA

Jared Diamond

Typotex kiadó
2002

Az eredeti mű címe The Rise and Fall of the Third Chimpanzee: How our animal heritage affects the way we live

© 1992 by Jared Diamond.

© Hungarian translation Győrvári Borbála; Typotex, 2002

ISBN 963 9326 15-1

A mű megjelenését támogatta:

Kedves Olvasó!

Önre gondoltunk, amikor a könyv előkészítésén munkálkodtunk. Kapcsolatunkat szorosabbra fűzhetjük, ha belép a Typoklubba, ahonnan értesülhet új kiadványainkról, akcióinkról, programjainkról, és amelyet a www.typotex.hu címen érhet el. Honlapunkon megtalálhatja az egyes könyvekhez tartozó hibajegyzéket is, mert sajnos hibák olykor előfordulnak.

Kiadja a Typotex Elektronikus Kiadó Kft., az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének tagja

Felelős kiadó Votisky Zsuzsa

Felelős szerkesztő Seres Iván

Műszaki szerkesztő Hesz Gábor

A borítót a római San Pietro e Marcellino katakomba 3. századi freskója alapján Tóth Norbert készítette

Terjedelem 29 (A/5) ív

Készült a Dabas Jegyzet Kft. Nyomdájában

Felelős vezető Marosi György

TARTALOM

ELŐSZÓ	7
ELSŐ RÉSZ CSAK EGY A NAGYEMLŐSFAJOK KÖZÜL	15
1. FEJEZET Mese a három csimpánzról	19
2. FEJEZET A nagy kigrás	36
MÁSODIK RÉSZ EGY KÜLÖNÖS ÉLETCIKLUSÚ ÁLLAT	63
3. FEJEZET Az emberi szexualitás evolúciója	71
4. FEJEZET A házasságtörés tudományos elemzése	89
5. FEJEZET Hogyan választunk magunknak párt és szexpartnert	103
6. FEJEZET A szexuális szelekció és az emberi rasszok eredete	115
7. FEJEZET Miért kell megöregednünk és meghalnunk?	129
HARMADIK RÉSZ EGYEDÜLÁLLÓAN EMBERI	143
8. FEJEZET Az emberi nyelvhez vezető hidak	149
9. FEJEZET A művészet állati eredete	178

10. FEJEZET	A mezőgazdaság kétélű fegyvere	190
11. FEJEZET	Miért dohányzunk, iszunk szeszt és veszünk magunkhoz veszélyes vegyi anyagokat?	202
12. FEJEZET	Egyedül egy zsúfolt világegyetemben	215
NEGYEDIK RÉSZ VILÁGHÓDÍTÓK		229
13. FEJEZET	A még meg nem történt első találkozások	235
14. FEJEZET	Véletlen hódítások	247
15. FEJEZET	Lovak, hettiták és a történelem	260
16. FEJEZET	Feketén, fehérén	287
ÖTÖDIK RÉSZ PUSZTULÁS EGYIK NAPRÓL A MÁSIKRA		319
17. FEJEZET	A sosem volt aranykor	326
18. FEJEZET	Villámháború és hálaadás az újvilágban	347
19. FEJEZET	A másik felhő	356
UTÓSZÓ SEMMIT SEM TANULTUNK S MINDENT ELFELEJTETTÜNK?		371
	<i>További olvasmányok</i>	379
	<i>Név- és tárgymutató</i>	404

E L Ő S Z Ó

NYILVÁNVALÓ, HOGY AZ EMBER KÜLÖNBÖZIK VALAMENNYI állattól. S éppily nyilvánvaló, hogy a nagyemlősök közé tartozunk, anatómiai felépítésünk és molekuláink legapróbb részleteiig. Ez az ellentmondás az emberi faj egyik legizgalmasabb vonása; tudunk róla, de még mindig nehéz megragadnunk azt, hogyan alakult ki és vajon mit jelenthet.

Egyfelől látszatra áthidalhatatlan szakadék tátong köztünk és a többi faj között; az „állat” kategória létrehozásával éppen ezt ismertük be. Ebből az következik, hogy szerintünk a százlábúnak, a csimpánznak és a kagylónak vannak bizonyos közös, lényegi tulajdonságaik, olyanok, amilyenek az embernek nincsenek, másfelől nincsenek csak ránk, emberekre jellemző tulajdonságaik. Ilyen, csak az embert jellemző tulajdonság egyebek között a beszéd, az írás és az összetett gépek készítésének képessége. Életünk fenntartásához nem elég a puszta kezünk, ahhoz eszközök is kellenek. Legtöbbünk ruhát visel, élvezzi a művészetet, és sokunk vallásos is. Benépesítettük az egész Földet, uralkodunk energiájának és terményeinek nagy részén, kezdjük meghódítani az óceán mélységeit és az űrt is. Vannak csak bennünket jellemző rossz tulajdonságaink is, egyebek között a népirtás, a mások kínzásának élvezete, a kábítószer-fogyasztás és a más fajok ezrével való kiirtása. E tulajdonságok egyike-másika (például az eszközhasználat) kezdetleges formában némely állatfajban is megvan, de ebben a tekintetben is jóval felülmúljuk az állatokat.

Az embert következésképpen gyakorlati és jogi szempontból nem tekintjük állatnak. Nem csoda, hogy amikor Darwin 1859-ben kijelentette, hogy az ember a majmoktól származik, elméletét a legtöbben képtelenségnek tekintették, és hitték rendületlenül tovább, hogy bennünket az Isten külön teremtett. Sokan ma is így tartják, köztük az amerikai egyetemisták egynegyede.

Másfelől meg nyilvánvalóan állatok vagyunk, a megszokott állati testrészekkel, molekulákkal és génekkel. Még azt is tudjuk, hogy pontosan milyen állattípusba tartozunk. Külsőre annyira hasonlítunk a csimpánzhoz, hogy már a XIX. századi anatómusok is észrevették a rokonságot, holott ők hittek az isteni teremtésben. Képzelnék csak el, hogy egy embert megfosztunk ruhájától, használati tárgyaitól és a beszéd képességétől, de anatómiai tulajdonsá-

gait meghagyjuk neki. Tegyük be ezután egy állatkerti ketrecbe a csimpánzok mellé, és mi, a többi, felöltözött és beszélni tudó ember, látogassuk meg ott. A ketrecbe zárt, beszélni nem képes ember úgy fest majd, mint valójában mindannyian: gyér szőrzetű, felegyenesedett csimpánz. Egy úrból érkező zoológus harmadik fajta csimpánzként sorolná be, a zairei törpe csimpánz és a trópusi Afrika többi részén élő közönséges csimpánz mellé.

Az elmúlt néhány év molekuláris genetikai kutatásai kimutatták, hogy génjeink 98 százalékban megegyeznek a másik két csimpánzfaj génjeivel. Az ember és a csimpánz között kisebb a genetikai távolság, mint az egymással közeli rokonságban levő vörös szemű és fehér szemű lombgébics között, vagy a fitisz füziké és a csilpcsalp füziké között. Egykori biológiai poggyásunkat tehát legnagyobb részben még mindig magunkkal hordjuk. Darwin kora óta több száz olyan lénynek találták meg a csontleleteit, amelyek az emberszabású majmok és az ember közötti átmenethez tartoznak, s értelmes embernek lehetetlenség nem tudomást vennie erről a tömördek bizonyítékról. Valaha képtelenségnek tűnt, de mára már bizonyosság: az ember a majomtól származik.

Az a felfedezés, hogy rengeteg a hiányzó láncszem, csak még vonzóbbá tette ezt a problémát, ha a teljes megoldást nem adta is meg. Poggyásunk néhány új csomagocskájából kell adódnia a csak ránk jellemző tulajdonságoknak – annak a két százaléknak, amennyivel a csimpánzoktól különbözünk. Evolúciónk történetében nemrégiben és meglehetősen gyorsasággal átestünk néhány csekély, de fontos következményekkel járó változáson. Az a bizonyos úrból érkezett zoológus voltaképpen még százezer éve is csak a nagyemlősök egy újabb fájának tekintett volna bennünket. Kétségtelenül volt néhány különös szokásunk, például a tűzgyújtás és az eszközhasználat, de azok a földön kívüli látogató szemében nem lettek volna különösebbek a hód és a „lugasépítő madár” szokásainál. Csak talán néhány tízezer éve – az egyén emlékezetéhez képest végtelenül hosszú ideje, fajunk önálló történelméhez mérve azonban csak töredéknyi idő óta – kezdtek megjelenni azok a tulajdonságaink, amelyek egyedivé és sebezhetővé tesznek bennünket.

Mi volt lényeges összetevő az emberré válásban? Mivel a fajunkra jellemző sajátosságok csak nemrégiben jelentek meg és csupán néhány változás következményeként, azért ezeknek a tulajdonságoknak vagy legalább az előképüknek már korábban is jelen kellett lenniük az állatvilágban. Mi lehet a művészet és nyelv, a népiartás és kábítószer-élvezet állati őse?

Fajunk mostani biológiai sikerei emberi tulajdonságainkból eredeztetethetők. Nincs másik olyan nagytestű állatfaj, amely jelen lenne minden világrészen vagy minden élettérben szaporodna, a sivatagtól kezdve az Északi-sarkig.

Egyedszám szempontjából nincs nagytestű versenytársunk. Rendkívüli tulajdonságainkból kettő azonban a fennmaradásunkat veszélyezteti: hajlamunk egymás és környezetünk pusztítására. Persze mindkettő megjelenik más fajokban is: az oroszlán és sok más állat is pusztítja a maga fajtáját, az elefántok és más állatok pedig tönkreteszik környezetüket. Technikai hatalmunk és robanásszerűen növekvő népességünk miatt azonban ezek a sajátosságok sokkal veszedelmesebbek, ha tőlünk, az embertől nyilatkoznak meg.

Nincs semmi új azokban a jóslatokban, amelyek szerint, ha nem szállunk magunkba, akkor hamarosan vége lesz a világnak. Csakhogy ezek a jóslatok most két nyilvánvaló okból igazat jósolnak. Először is, az atomfegyverek révén gyorsan eltörölhetjük magunkat a Föld színéről: az embernek korábban nem volt ilyen eszköze. Másodszor, mi már most kisajátítjuk a Föld nettó termelőképességének (azaz a napfényből nekünk jutó nettó energiának) legalább negyven százalékát. Ha a világ népessége 41 évenként továbbra is megkétszereződik, akkor hamarosan elérjük a növekedés biológiai határait, és attól kezdve egymással kell majd halálos küzdelmet vívni a világ véges erőforrásainak minden kis morzsájáért. S ha változatlan ütemben pusztítjuk a fajokat, akkor a következő – a XXI. – évszázadra a világ legtöbb faja kipusztul vagy veszélybe kerül, pedig a mi fennmaradásunk sok fajtól függ.

Mire jó ezeket az ismert s lehangoló tényeket ismételtetni? Miért igyekeznénk kinyomozni romboló hatású tulajdonságaink eredetét? Ha csakugyan evolúciós örökségünkhöz tartoznak, akkor alighanem genetikailag meghatározott sajátosságok, következésképpen megváltoztathatatlanok is.

Csakhogy a helyzet nem reménytelen. Valószínűleg velünk született belső kényszert érzünk az idegenek és szexuális vetélytársaink elpusztítására, ez azonban az emberi társadalmakat nem gátolta meg abban, hogy megkíséreljék elnyomni ezeket az ösztönöket, és a legtöbb embert sikerült is megmenteniük a meggyilkoltatástól. A huszadik század ipari államaiban az embereknek sokkalta kisebb hányada szenvedett erőszakos halált – még a két világháború pusztításával együtt is –, mint a kőkorszak törzsi társadalmaiban. Az átlagéletkor sok mai népességben jóval magasabb, mint valaha volt. A környezetvédők nem mindig maradnak alul a fejlesztőkkel és a pusztítókkal vívott küzdelemben. Már néhány genetikai fogyatékoság is enyhíthető vagy gyógyítható manapság – például a fenilketonuria vagy a fiatalkori cukorbetegség. Helyzetünk áttekintésével azt szeretném elérni, hogy ne essünk szokott hibáinkba: hogy használjuk múltunkról és hajlamainkról szerzett ismereteinket viselkedésünk megváltoztatására. Ebben a reményben ajánlottam két ikerfiamnak

ezt a könyvet. Ők 1987-ben születtek, és 2040-ben lesznek annyi idősök, mint én most. Azzal, amit most teszünk, az ő világukat alakítjuk.

Ennek a könyvnek nem az a célja, hogy ilyen vagy olyan megoldással álljon elő, hiszen azok a megoldások, amelyeket alkalmaznunk kell, nagy vonalakban már tisztázódtak. Közéjük tartozik a népességszám növekedésének megfékezése, az atomfegyverek korlátozása vagy megsemmisítése, békes módszerek kidolgozása a nemzetközi viták feloldására, a működésünkkel járó környezeti hatások visszafogása, valamint a fajok és a természetes élőhelyek megőrzése. Számos kiváló könyv ad részletes javaslatokat arra, hogyan kellene mindezeket véghezvinni. Némelyik ilyen javaslatot már átültették a gyakorlatba, „már csak” következetes megvalósításukra kell törekedni. S ha mindannyiunknak meggyőződésévé válna, hogy ezek lényegbevágó javaslatok, akkor – meglévén a szükséges tudásunk – már holnap elkezdhetnénk valóra váltani őket.

Csak egyvalami hiányzik: a kellő politikai szándék. Éppen ezt a szándékot szeretném érlelni azzal, hogy felvázolom az emberiségnek mint fajnak a történetét. Problémáink mélyre hatoló gyökerei állati eredetünkig nyúlnak vissza. Hosszú idő óta nőnek, mind nagyobb hatalmunkkal és lélekszámunkkal együtt, és ez a növekedés mostanában egyre meredekebben gyorsul. Ahhoz, hogy meggyőződjünk mostani rövidlátó gyakorlatunk elkerülhetetlen következményeiről, csak tanulmányoznunk kell azt a számos egykori társadalmat, amely tulajdon erőforrásait elpusztítva önmagát is elpusztította. A politikatörténészek szerint az államok és uralkodók tanulmányozása jó lehetőséget ad arra, hogy tanuljunk a múltból. Ez még inkább igaz az emberiségnek mint fajnak a történetére, mivel az egyszerűbb és világosabb tanulással szolgál.

FELEMELKEDÉSÜNK ÉS BUKÁSUNK története öt természetes részre tagolódik. Az Első részben (az 1. és a 2. fejezetben) végigkövetjük történetünket több millió évvel ezelőtől kezdve egészen a tízezer évvel ezelőtti időkhöz, a mezőgazdaság megjelenéséig. Ez a két fejezet a csontok, eszközök és a gének adta bizonyítékokkal foglalkozik; ezek a bizonyítékok régészeti és biokémiai leletekben őrződtek meg, és ők adják a legközvetlenebb tájékoztatást arról, hogyan változtunk. A csont- és eszközmaradványok kora nemegyszer elég pontosan meghatározható, vagyis kikövetkeztethetjük belőlük, hogy mikor történt a változás. Meg fogjuk vizsgálni annak a következtetésnek az alapjait, amely szerint génjeink 98 százalékában még mindig csimpánzok vagyunk,

majd megpróbáljuk kideríteni, hogy a fennmaradó 2 százalékból vajon mi okozhatta a Nagy kiugrást.

A Második rész (a 3. fejezettől a 7.-ig) az emberi életciklus változásaival foglalkozik; ezek a nyelv és a művészetek kialakulása szempontjából éppoly fontosak voltak, mint a csontvázval kapcsolatos (az Első részben tárgyalt) változások. Csak a nyilvánvaló tényeket soroljuk fel azzal, hogy újból megállapítjuk: az elválasztás után is tápláljuk gyermekeinket, nem hagyjuk rájuk a táplálékszerzést; a legtöbb felnőtt férfi és nő párban él; az apák és anyák legtöbbször elég hosszú ideig él ahhoz, hogy nagyszülő lehessen; s a nőknek egy idő után elmarad a havivérzésük. A mi szemünkben ezek mind normális jellegzetességek, de állatvilágbeli, hozzánk legközelebbi rokonaink normái szerint legalábbis különösek. Mindegyik lényeges eltérés korábbi, ősi állapotunktól, csak hogy a leleteken nem hagytak nyomot, nem tudjuk tehát, hogy mikor jelentek meg. Emiatt az emberi őslénytani tanulmányokban sokkal kevesebb szó esik róluk, mint az agytérfogat és a medence változásairól, pedig sarkalatosak a csak az emberre jellemző kulturális fejlődésben, s emiatt legalább akkora figyelmet érdemelnének.

Az Első és a Második részben már alaposan megvizsgálván kulturális felvirágzásunk biológiai alapjait, a Harmadik részben (a 8. fejezettől a 12.-ig) áttekintjük azokat a kulturális jellegzetességeket, amelyekről azt gondoljuk, hogy megkülönböztetnek bennünket az állatoktól. Elsőnek persze azok ötlenek fel közülük, amelyekre a legbüszkébbek vagyunk: a nyelv, a művészet, a technika, a mezőgazdaság – felemelkedésünk megannyi jele. De megkülönböztető tulajdonságaink között akad kevésbé jeles is, például a kábítószer-élvezet. Azt lehet vitatni, hogy ezek valóban csak az emberre volnának jellemzők, de azt már aligha, hogy legalábbis nagy előrelépések az állati előzményekhez képest. Ilyen előhírnököknek léteznük kellett, mivel ezek a jellemzők az evolúciós időskálán mérve csak nemrégiben bontakoztak ki. Mik voltak ezek az állati előhírnökök? S vajon szükségszerű volt-e, hogy kibontakozzanak a földi életben, netán olyannyira szükségszerű, hogy sok más olyan bolygóra is számíthatunk, amelyet hozzánk hasonló fejlettségű lények népesítenek be?

A kábítószer-élvezet mellett még két más önpusztító tulajdonságunk is vesztünket okozhatja. Egyikükkel a Negyedik rész (a 13. fejezettől a 16.-ig) foglalkozik, nevezetesen az idegenek iránti gyűlölettel – a más emberi csoportokhoz tartozók meggyilkolására való hajlamunkkal. Ennek a tulajdonságnak voltak közvetlen előzményei az állatok körében, és pedig az egyedek és egyedcsoportok közötti harc, s ez nemcsak az emberek, hanem más faj-

beliek között is sokszor halállal végződött. Gyilkolóerőnket csupán a technikai fejlettség növelte meg. A Negyedik részben megvizsgáljuk majd azt a fajta idegengyűlöletet és szélsőséges elszigeteltséget, amely akkor jellemezte az embert, amikor még nem alakultak ki a bennünket kulturálisan egységesebbé tevő politikai államok. Látni fogjuk, hogy a technika, a kultúra és a földrajzi viszonyok hogyan hatottak az embercsoportok közötti két legismertebb történelmi összecsapás kimenetelére. Ezután megvizsgáljuk az idegengyűlöletből fakadó tömeggyilkosságok világtörténetét. Fájdalmas tárgy ez, itt azonban legfőképpen arra szolgál példával, hogy ha nem vagyunk hajlandók szembenézni a tulajdon történelmünkkel, akkor óhatatlanul meg fogjuk ismételni korábbi hibáinkat – csak most már veszedelmesebb léptékben.

A fennmaradásunkat veszélyeztető másik sötét vonás a környezet egyre féktelenebb károsítása. Ennek is megvannak az állatvilágban a maga közvetlen előzményei. Azok az állatpopulációk, amelyek valami okból megszabadultak a ragadozóktól és az élősködőktől, bizonyos esetekben nem tudták többé kordában tartani a szaporodásukat, s addig sokasodtak, ameddig ki nem merítették erőforrásaikat, olykor egyenesen a halálba ették magukat. Ez nagyon is veszélyes lehetőség az emberre nézve, mert ragadozók szinte egyáltalán nem pusztítanak bennünket, azután nincs olyan léttér, amelyre ne terjesztettük volna ki az uralmunkat, és példátlanul nagy erővel pusztíthatjuk az állatokat s tehetjük tönkre az élettereket.

Sajnos sokan még mindig azt a rousseau-i eszmét vallják, amely szerint csak az ipari forradalommal fordultunk ebbe az irányba, addig összhangban éltünk az anyatermészettel. Ha így lett volna, múltunkból jószérivel csak annyit tanulhatnánk, hogy egykor milyen erényesen éltünk, s lám, mára mennyire gonosszá lettünk. Az Ötödik rész tehát (a 17. fejezettől a 19.-ig) igyekszik megrendíteni ezt az eszményképet, s szembesít bennünket múltbeli környezetrombolásunkkal. Az Ötödik rész a Negyedikhez hasonlóan azt hangsúlyozza, hogy mostani helyzetünkben csak a rombolás méretei újak, egyebekben minden a régi. A kísérlet már többször lezajlott, és ismert a kimenetele, volna hát miből tanulni.

A könyv zárszava végigköveti az állati sorból való kiemelkedésünket s azt is, hogy intézkedéseinkkel mint siettetjük egyre inkább a bukást. Nem írtam volna meg ezt a könyvet, ha a bukás veszélyét távolinak tartanám, s akkor sem, ha reménytelennek ítélném a helyzetet. Megmutatom a reményt adó jeleket és azt is, hogyan tanulhatunk a múltból, nehogy az olvasó elbátortalanodjék a múlt eseményei meg a mostani előrejelzések láttán, s emiatt netán elszalassza azt, amit mondani szeretnék. S azoknak az olvasóknak, akik útmu-

tatást szeretnének további olvasmányokhoz, a kötet végén további könyveket és tanulmányokat adok meg a fejezetek anyagához.

AKI ILYEN SZÉLES témakörrel ír könyvet, annak jól kell válogatnia. Az olvasók hajlamosak hiányolni bizonyos, szerintük lényegbevágó témákat, mások kidolgozását meg túlságosan részletesnek ítélni. Nehogy bárki is becsapva érezhesse magát, mindjárt az elején szeretném elmondani, hogy az én érdeklődésemet mi ragadta meg és miért.

Apám orvos, anyám nyelvtelhetséggel is megáldott zenész. Amikor gyermekkoromban megkérdeztek, hogy mi szeretnék lenni, mindig azt válaszoltam, hogy orvos, mint az apám. Az egyetem utolsó évében ez az eredeti életcél valamelyest módosult: az orvosi kutatás felé fordultam, s ezért élettant tanultam; ma ezt a területet tanítom és kutatom a Los Angelesi Kaliforniai Egyetem (University of California, Los Angeles) orvosi karán.

Hétéves koromban azonban az ornitológia is érdekelni kezdett, majd szerencsére olyan iskolába kerültem, ahol elmélyülhettem a nyelv- és történelemtudományokban is. A doktorálás után egyre jobban nyomasztott az a tudat, hogy egész életemet egyetlen szakterületnek, az élettannak kell áldoznom. Ekkor azonban az események szerencsés összjátéka jóvoltából lehetőségem támadt egy nyarat Új-Guinea hegyeiben tölteni. Utazásom azzal az örüggyel indult, hogy az új-guineai madarak fészekrakásának sikerességét tanulmányozom majd, de ez a terv néhány hét alatt kudarcba fulladt, mert kiderült, hogy egyetlen madárfészket sem veszek észre az őserdőben. Tényleges szándékom azonban nagyon is valóra vált: a világ egyik vadon megőrzött területén kielégíthettem kalandvágyamat és ornitológiai tudásszomjamat. Új-Guinea csodálatos madarainak, a lugasépítő madárnak és a paradicsommadárnak a láttán úgy határoztam, hogy a madárökológia, -evolúció és -biogeográfia lesz a második hivatásom. A madarak megfigyelése kedvéért azóta jó néhányszor visszatértem Új-Guineába és a szomszédos csendes-óceáni szigetekre.

Új-Guineában a nekem kedves madarak és erdők egyre gyorsabb pusztulása közepette nehéz lett volna úgy dolgoznom, hogy ne kerüljek kapcsolatba a konzervációbiológiával (a természetvédelemmel). Igyekeztem tehát összehangolni a kutatómunkát és a gyakorlati munkát: a kormányok tanácsadójaként felhasználtam az állatok elterjedésére vonatkozó ismereteimet a nemzeti park-rendszerek megtervezésében és a kormányok elgondolta nemzeti parkok felmérésében. Emellett itt, Új-Guineában óhatatlanul feléledt

bennem a nyelvek iránti érdeklődés is, hiszen 30 kilométerenként más nyelv járja, és minden helyi nyelven meg kellett tanulnom a madárneveket, ha méríteni akartam az itteniek roppant madárismeretéből. S legfőképpen, képtelenség lett volna úgy tanulmányoznom a madárfajok evolúcióját és kihalását, hogy ne kezdjen el foglalkoztatni a legérdekesebb faj, a *Homo sapiens* evolúciója és esetleges kihalása. Ezt az érdeklődést igazán bajos lett volna éppen Új-Guineában elnyomnom, ott, ahol olyan óriási az emberi sokféleség.

Ezen az úton-módon kelt fel bennem az érdeklődés azok iránt a sajátságosan emberi vonatkozások iránt, amelyeket ebben a könyvben hangsúlyozok. Úgy gondolom, hogy ilyenformán nem is kell mentegetődnöm a terjedelmi aránytalanságok miatt. Antropológusok és régészek sok kiváló könyvben tárgyalták az evolúciót az eszköz- és csontleletek szempontjából, erről tehát elég volt rövid összefoglalást írnom. Ezek az említett könyvek azonban jóval kevesebb helyet szántak annak, ami engem leginkább érdekel: az emberi életciklusnak, az ember földrajzi elterjedésének, az ember által a környezetre kifejtett hatásnak s az embernek mint az állatfajok egyikének. Ezek a témakörök legalább olyan fontosak az ember evolúciója szempontjából, mint a csontokkal és szerszámokkal összefüggő hagyományos tárgykörök.

S azt hiszem, helyénvaló volt ennyi példát hozni Új-Guineából, ha elsőre talán túlnyomónak tűnnek is. Új-Guinea persze csak egy sziget valahol a világban – a Csendes-óceán egyenlítői övében –, és aligha szolgál véletlenszerű keresztmetszettel a modern emberiségről. De az emberiség nagyobb részének hazája, mintsem elsőre gondolnánk. A világ nagyjából 5000 nyelvéből vagy ezret csak itt beszélnek. Itt van meg egy jókora rész a modern világban fennmaradt kulturális változatosságból. A hegyeinek eldugott részeiben élő népek nemrégiben még kőkorszaki földművesek voltak, az alföldi csoportok nomád vadász-gyűjtögetők, a halászok pedig időnként mezőgazdasággal is foglalkoztak. Igen erős volt a helyi idegengyűlölet, a kulturális változatosság nemkülönben, s aki elhagyta a törzsi területet, az az életét tette kockára. A velem dolgozó új-guineaiak között sok tapasztalt vadász ilyen kőkorszakban és idegengyűlöletben élte végig a gyermekkorát. Új-Guinea ilyenformán jó modellje annak a nem csekély résznek, ami mára megmaradt a nemrégiben még létező emberi világból.